

Magyar református tábori lelkészek, tanárok, diákok az I. világháborúban.

Debrecen, 2014. szeptember 18.

A Déri Múzeum épületében 2014. szeptember 17–18-án megtartott kétnapos konferencia jól példázza, miképpen tudnak különböző szervezetek és intézmények (MH 5. Bocskai István Lövészdandár, Debreceni Egyetem Történettudományi Intézet, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debreceni Déri Múzeum) egy, az I. világháborút középpontba állító tudományos ülés érdekében összefogni. Ennek a közös munkának köszönhetően a második napon az I. világháborút érintő egyháztörténeti témájú előadásokra került sor. A konferencia tematikus részét Baráth Béla Levente, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Teológiai Intézet, Közép-Európai Reformáció és Protestantizmus Történeti Kutatóintézetének vezetője szervezte, aki három nagy tematikus blokkba rendezte az előadásokat.

Az első blokk rendező elvét a korabeli református egyházi közigazgatás egysége adta, így egy egyházkerület, egyházmegye majd egy egyházközség 1914 és 1918 közötti életét járták körül az előadók. Az első előadást LÁSZLÓ LÓRÁNT (Teleki Téka Marosvásárhely, történész) tartotta *Adalékok az Erdélyi Református Egyházkerület I. világháborús történetéhez* címmel. Az előadás az Erdélyi Református Egyházkerület első világháborús történetét taglalta a teljesség igénye nélkül, hisz maga a téma nagyon tág és komplex, akár egy több kötetes munka is íródhatna a témából. Az egyházkerület hivatalos lapjának, a *Református Szemlének* és az Erdélyi Református Egyházkerület kolozsvári levéltárának anyagaira épült az előadás, mely betekintést nyújtott többek között az egyházi elit életébe, a prédikációs gyakorlatba, teológiai előadások témáiba, háborús tematikájú írásokba. Ezt követően BEREKMÉRI ÁRPÁD-RÓBERT (Maros-vásárhelyi Református Gyűjtőlevéltár, levéltáros-történész) mutatta be a *Marosi Református Egyházmegye elrekvirált harangjai az I. világháborúban* című tanulmányát. Az előadó először ismertette a rekvirálás okait és annak közigazgatási történetét. Ezt követően pedig az egyházmegyei harangok átvételének történetére tért át, és többször hangsúlyozta, a rekvirálást az 1916. augusztusi román betörés jelentősen hátráltatta. Azzal, hogy az egyházmegye területének egy része a hadszíntér közelébe került, egyes egyházközségek harangjait a hivatalos eljárás mellőzésével vitték el, ami a későbbi kárfelmérést nehezítette. A levéltári forrásokon nyugvó előadásból kitűnt, hogy több egyházközség esetében is számos visszaélés történt, ami Kovács László esperes 1917. januári panaszleveléből is kiderül. Egy 1917 márciusában, az Igazgató-tanácsához felterjesztett lajstrom szerint a Marosi Református Egyházmegye 92 egyházközségéből 108 különböző súlyú harangot és hat csengettyűt vittek el. Egy évvel később újabb rekvirálásokra került sor, amikor már a történelmi értékű harangok sorsa forgott kockán. Az előadás záró gondolata a háború utáni időszakra tért ki, mi módon pótolták az egyházközségek a harangjaikat, illetve néhány esetben hogyan találták meg az egyházközségek sajátjukat. A Debreceni Hittudományi Egyetem doktorjelöltje, MOLNÁR SÁNDOR KÁROLY (Budaörsi Református Egyházközség, beosztott lelkész, ösztöndíjas) *„Konfirmációi ünnepély a háború miatt*

ozsonna nélkül”, avagy a Péceli Református Egyházközség élete 1914 és 1918 között a gyülekezeti „Adattár” tükrében című előadásában egy rendhagyónak tekinthető egyházközség életét mutatta be. A Péceli Református Egyházközségben szolgált Forgács Gyula 1910 és 1924 között, aki 1917-ben kezdte meg egy korabeli anyakönyv nagyságú kötetbe rendezni gyülekezetének fontosabb momentumait, munkájának az *Adattár* címet adta. Forgács korábban a Skót Misszió szolgálatában állt, ahol sok új, illetve újszerű gyülekezeti formát ismerhetett meg, amelyeket első alkalommal a péceli gyülekezet vezető lelkészeként próbálhatott ki. Ennek az úttörő, kísérletező munkának a lenyomatát tartalmazza az *Adattár*, amiben megtalálható az a naplószerű forrás, mely a gyülekezet történetét és fontosabb eseményeit is bemutatja. Kiválóan tükrözi, miként élte meg a közösség az első világháború éveit. Az általános háborús terhek mellett számos építkezésről, konferenciáról, kirándulásról, adakozásról, evangelizációról („open air meeting-ről”), helyi konfliktusokról is tájékoztat. Az egyházközséget is érintette a harangok rekvirálása, ugyanakkor a gyülekezet anyagi gazdálkodását a minimálisan érintette a háború. Míg az első két előadás alapvetően a háború okozta pusztulást és azoknak levéltári lenyomatait mutatta be, addig a péceli egyházközség esetében éppen a gyülekezeti élet kiteljesedéséről beszélhetünk. Az első tematikus résznek mintegy összefoglalójaként értelmezhető BALOGH LÁSZLÓ LEVENTE (Debreceni Egyetem, egyetemi adjunktus) *Nemzettudat és áldozat. Nemzeti és vallásos motívumok az első világháború református értelmezéseiben* című előadása, melyben az előadó megkísérelte bemutatni a háború által kiváltott vallásos felindultságot. Az előadó hangsúlyozta, hogy minden válságos időszak, így különösen a háborús periódusok valósággal stimulálják a vallásos érzelmeket, amelyek egyrészt a hit mozgósító erejéből, másrészt a bizonytalantól való szorongásból adódnak. Ez a vallásos felindultság nem korlátozódott szigorúan a megváltó vallások tanaira, hanem számos, alapvetően szekuláris jelenséggel összekapcsolódva, azokat így szakralizálva, igen változatos módon nyilvánult meg. Az előadó elsősorban azt vizsgálta, hogy milyen vallásos érvrendszert mozgósítottak a magyar reformátusok a háború indoklása érdekében, és hogyan kapcsolták azt össze a nemzet egészére vonatkozó elképzelésekkel.

A konferencia második tematikus blokkjának fókuszában az oktatás, különösképpen a Debreceni Kollégium állt. A Debreceni Hittudományi egyetem hallgatója, MÁTÉ CSABA SÁNDOR mutatta be *A debreceni katonateológusok és emlékeztük* c. előadását. Az egykori katonateológusok emléket őrzi a Debreceni Református Kollégium díszterme előtt elhelyezett márványtábla, melyet bevonulásuk emlékére állítottak fel az egyházkerület gyülekezeteinek és Debrecen város lakosságának el nem múló hálájából. A következő előadást GYÖRI L. JÁNOS (Debreceni Református Kollégium Református Művelődési és Iskolatörténeti Kutatóintézet) tartotta *Az I. világháború hatása a Debreceni Református Főgimnázium életére, különös tekintettel U. Szabó Gyula hősi halálára* címmel. Az előadás kitért arra, hogy a Református Kollégium mint anyaintézmény védőszárnyai alól 1914. június 3-án az új Péterfia utcai épületbe költöző Debreceni Református Főgimnáziumot váratlanul érte a világháború híre. A nagyreményű intézmény fejlődése néhány évre megtorpant, hiszen mivel a Kollégium óépülete hadikórházzá alakult, előbb az onnan távozni kényszerült állami egyetemmel, majd a Debreceni Állami Főreáliskolával kellett megosztania

helyiségeit. A háború évei során húsz tanárából nyolcat hívtak be hosszabb-rövidebb időre katonai szolgálatra, s közülük ketten hősi halált haltak. U. Szabó Gyula magyar-latin szakos tanár halála különösen megrázta az iskola közösségét, hiszen az igen tehetséges és népszerű, elismert szakmai publikációkkal is rendelkező fiatalember halála röviddel a háború kitörése után következett be, amikor a hazai közvélemény még nem számolt a harcok elhúzódásával. A tematikus blokk harmadik előadását PINTÉR ZOLTÁN ÁRPÁD (Debreceni Egyetem, PhD hallgató) tartotta *A Karczagi Református Főgymnasium a Nagy Háborúban* címmel. Karcagon a református oktatás korábban a Debreceni Református Kollégium particulájából bontakozott ki népiskolává, majd reálgimnáziummá, ezt követően pedig 1908-tól kezdve érettségizető joggal rendelkező főgimnáziummá. A „Nagy Háború” előes-téjén a városi társadalom abszolút többsége a református egyház híve, a kb. 24600 fős lakosság 71%-a vallja magának a kálvini irányzatot. Éppen ezért a város református középiskolájának vizsgálata a háborús részvétel tükrében pontos képet ad számunkra arról, hogy a helyi közösség e sajátos metszete hogyan viszonyult a háborúhoz annak kitörésekor, valamint elhúzódásakor. A háború az iskola életére nézve már a kezdetektől alapvető változásokat hozott. Megkezdődött a frontokra történő mozgósítás és a 17–18 éves korosztály önkéntes frontszolgálata hadiérirettségi letétele útján. Az osztálytermek hűvös világa ezer szálon kapcsolódott össze a hadijóté-konysági és hadsegélyező mozgalmakkal. A diákság és a tanári kar hadikötvények (elvárt) jegyzésével, az Augusztus Gyorssegély Alap akcióival és számos megmozdulással kötelezte el magát a háború támogatása mellett. Az iskola épülete részben hadikórházzá válik, illetve nyaranta hátravont csapatok állomásoztak termeiben. A háború 52 hónapja alatt a gimnázium anyagi kimerüléssel esett át, közel száz hősi halottat veszített egykori tanítványai, tanárai közül.

A konferencia harmadik blokkja az előzetes tervek szerint két előadásból állt volna. Az egyes tematikus részeket követő szakmai viták olyan fajsúlyos kérdések körül zajlott, mely a konferencia rendelkezésére álló időkeretet kimerítette. Végül a konferencia utolsó előadását SZÁSZ LAJOS (ELTE, PhD hallgató) tartotta *A békekötést követő időszakra vonatkozó református tervek, elképzelések* címmel. Előadásában az első világháború évei alatt keletkezett, nyomtatott vagy kéziratos formában fennmaradt református terveket és koncepciókat kívánta bemutatni, melyek valamilyen formában a világháborút lezáró békekötés utáni időszakra vonatkoznak. Ezen forrásokból kiderült, hogy a református egyház vezetői, lelkészei igen élénken reagáltak a háború kitörésére, és már az első hónapokban számos reflexiót és gondolatot közöltek, mely a háború következményeit érintette. A kezdeti lelkesedést, a protestantizmus Kelet-Európában betöltendő missziós feladataira, illetve a magyarságnak a középkorhoz hasonló hatalmi állására vonatkozó terveket később a rezignáltság, a belső megújulásra, a bűnbánatra vonatkozó felhívások követték. A háború vége felé pedig a megbékélés, az európai népek közötti kapcsolatok rendezése vált a tervek központi témájává.

A konferencia szakmai része után következett a Debreceni Református Kollégium első világháborús emléktárgyait bemutató időszak kiállítás megnyitása, amelyet Fekete Károly, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora adott át az érdeklőknek. A konferencia zárásaként pedig

az oratóriumban emlékező istentiszteletet tartott Bölcskei Gusztáv, a Magyarországi Református Egyház zsinatának lelkes elnöke. Az istentisztelet követően koszorúzásra került sor a Medgyessy Ferenc által készített I. világháborús emlékműnél a Debreceni Református Kollégium főépületének jobboldali bejárata mellett.

(ism.: *Molnár Sándor Károly*)